

achttiende eeuw kwam er echter kritiek op de overdaad aan beelden en vazen in de tuin. Eenvoud en informaliteit zou het tuinbeeld gaan bepalen. Herders en herderinnen namen de plaats in van gespierde manlijke helden en godinnen. Bestaande beelden werden uit hun symmetrische verband gehaald en kregen een schilderachtige plek elders toegewezen of werden op veilingen naar het buitenland verkocht. In het romantische landschapspark lag de nadruk op natuurlijkheid; het beeld kreeg in deze context een ondergeschikte, maar toch nog altijd sfeerbepalende rol. In de negentiende eeuw zou de hechte band tussen het beeld en de natuur in de particuliere tuin geleidelijk losser worden. In het volkspark en het openbare plantsoen daarentegen, zou het tuinbeeld, inmiddels gemonumentaliseerd tot standbeeld, nog lange tijd een vaak educatieve functie hebben.

Het tweede, en tevens grootste deel van het boek bevat een keuze uit vier eeuwen tuinsculptuur in chronologische volgorde. Telkens staat op de linker pagina een close-up foto van het beeldhouwwerk en rechts bij de tekst een kleine foto in welke omgeving het beeld staat of waar het van is afgeleid plus een iconografische beschrijving. De meeste foto's zijn zwart-wit. Bij vrijwel ieder beeld wordt de kunstenaar vermeld en diens artistieke levensloop beschreven.

Het is een mooi uitgegeven, goed leesbare, overzichtelijke en functionele catalogus. Tijdens de tentoonstelling kon de lezer veel aanvullende informatie vinden over de beelden. Nadien is het een aardig naslagwerk. Er wordt echter geen verantwoording gegeven waarom nu juist deze beelden voor de tentoonstelling zijn geselecteerd. Slechts vier van de veertig gedocumenteerde beelden staan permanent in de tuin van het kasteel. De meeste beelden zijn in Amsterdam te zien, waarvan acht in het Rijksmuseum.

T. H. van Uiter

R. P. Swierenga, *The forerunners. Dutch Jewry in the North American diaspora* (American Jewish civilization series VI; Detroit: Wayne State University Press, 1994, 465 biz., ISBN 0 8143 2433 9).

Een uit sociologisch en cultuurhistorisch oogpunt intrigerend fenomeen is ongetwijfeld de mate waarin immigranten zich aanpasten aan de ontvangende samenlevingen: hoe snel ging de acculturatie; welke waren de remmende en de stimulerende factoren; wilden immigranten bewust hun 'identiteit' behouden; welke strategieën pasten zij daarvoor toe? En om te beginnen natuurlijk de vraag: waarom emigreerden ze eigenlijk? Onder de 'Nederlanders' die over de oceanen voeren om hun Iberische vijanden afbreuk te doen, bevonden zich ook sefardische joden. Zij vestigden zich onder meer als planters en kooplui in Brazilië, vanwaar zij na de herovering in 1664 naar de Antillen, Suriname en Nieuw-Nederland trokken. Maar zij kwamen ook rechtstreeks, dan wel via Londen, uit Amsterdam naar Amerika.

Dit was de bescheiden beginperiode van de emigratiestroom van joden naar de Nieuwe Wereld waaraan R. P. Swierenga, een bekende autoriteit op het gebied van de Amerikaanse immigratiegeschiedenis, een pionierstudie wijdt: aan het aandeel van de joden onder de Nederlanders daar is door auteurs als Van Hinte of Lucas geen aandacht besteed. Zijn monografie is daarom meer dan welkom. Deze studie is gebaseerd op Nederlandse en Amerikaanse emigratie- en immigratie-administraties, op diverse bevolkingstellingen en op een groot aantal geschiedverhalen over lokale joodse gemeenten in de Verenigde Staten.

Swierenga introduceert de Hollandse achtergronden van de geëmigreerde joden in de zeven-

tiende en achttiende eeuw toen de aantallen nog maar gering waren. In de achttiende eeuw was het Hollandse aandeel van de Amerikaanse joden gedaald van 15 à 20% tot 9% in 1790, een percentage dat in 1830 weer was gestegen tot 16. Tussen 1830 en 1840 groeide het joodse aandeel in de Amerikaanse bevolking van 4000 naar 16000. De auteur doet af en toe uitspraken die niet helemaal juist zijn: dat de Napoleontische tijd de jaren 1790 tot 1815 zou hebben omvat, is ongebruikelijk evenals de opmerking dat de joden in de Nederlanden *entirely* een stedelijke bevolking zouden zijn geweest (13).

De schrijver deelt zijn boek feitelijk in tweeën: een diachroon hoofdstuk (2) gewijd aan de immigratie vóór 1830, doorhem gekarakteriseerd als 'the Dutch era', en zevenhoofdstukken (3-9) over lokale joodse gemeenschappen. Terwijl de Nederlandse joden in New York een integraal deel van de plaatselijke joodse gemeente uitmaakten, hielden zij in andere plaatsen gedurende kortere of langere tijd een eigen Nederlandse synagoge in stand — zoals in Philadelphia en Boston. De uit Nederland afkomstige joden waren over het algemeen orthodox en hadden een afkeer van de reform-beweging. Zij waren doorgaans (kleine) handelaars en ambachtslui.

Swierenga verhaalt hun lokale geschiedenissen op microniveau: hij volgt gemeenten, families en hun connecties, individuen. Hij constateert dat, hier vroeger daar later, in de tweede of derde generatie het 'Nederlandse' aspect verdwenen was — slechts in sommige gevallen ook het 'joodse'. Tot het laatst houdt Swierenga de lezer in spanning over zijn definitie van de begrippen 'Nederlands' en 'joods'. Hij beweert wel '... nevertheless Dutch blood runs thick in the veins of the first American Jewish families' (13), maar merkt toch op dat vele joden via Londen aankwamen, en dus goed met de Engelse taal over weg konden, terwijl anderen veelal jiddisch spraken. Mij dunkt, dat de 'Nederlandse' component niet voldoende is onderzocht als van de immigranten, om te beginnen, niet systematisch is nagegaan waar zij zijn geboren. (Incidenteel blijkt dat zij deel waren van 'the great Iberian dispersion' (32) dan wel uit Polen of van elders in Midden-Europa kwamen). 'Nederlands' betekent dus voorlopig: direct, of indirect, vanuit 'Nederland' — dat vóór 1800 geen nationaal staatsburgerschap kende — geïmmigreerd.

Wat hun 'joodse' essentie is geweest in de Verenigde Staten, is enerzijds ondubbelzinniger maar anderzijds nog gecompliceerder, omdat hier van allerlei graden van affiniteit sprake is geweest: onverschilligheid en oppervlakkigheid—bij voorbeeld blijkend uit de keuze van niet-joodse huwelijkspartners — tot strenge orthodoxie, waartussen zich allerlei stadia van assimilatie aan de waarden en wensen van de bredere Amerikaanse samenleving bevonden. Swierenga, die het begrip diaspora in de titel van zijn boek, en elders, niet toelicht, leunt in zijn conclusie sterk op de opinie van Jozef Michman over de 'essentie' van het Nederlandse jodendom (zij het, dat hij terecht althans één voorbehoud maakt op bladzijde 402 noot 7). Pas in een 'note on sources' stelt Swierenga de vraag 'Who is a Jew?' (419), maar hij doet dat dan vanuit een louter methodisch-heuristisch oogpunt: als de bronnen een familie Cohen niet als joods registreren, wat moet de onderzoeker dan doen om hen een juiste plaats te geven? Het probleem van de 'nationale' en/of 'religieuze' achtergrond en affiliatie van immigranten kan niet bevredigend worden opgelost zonder systematische vergelijking met Engelsen, Duitsers, Russen en anderen.

Overigens heeft Swierenga een schat aan biografische data ontsloten en gepresenteerd die zijn boek tot een waar naslagwerk maken en tot een onmisbare bron voor verdere studie van het probleem van acculturatie en assimilatie.

MIDDELEEUWEN

A. L. P. Buitelaar, *De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek* (Dissertatie Utrecht 1993, Middeleeuwse studies en bronnen XXXVII; Hilversum: Verloren, 1993, 440 blz., ISBN 90 6550 253 X).

Het komt vreemd genoeg niet zo vaak voor dat de inhoud van een historisch proefschrift onmiddellijk verraadt wie de promotor is geweest. Hier hebben we een uitzondering. In de dissertatie van A. L. P. Buitelaar is de eerste promotor, J.M. van Winter, om zo te zeggen zéér aanwezig. Ruim drie decennia nadat Van Winter haar faam vestigde met een innoverende studie over de Gelderse ministerialiteit, heeft Buitelaar, die jarenlang haar assistent was, de Stichtse evenknie op tafel gelegd. Een boek gebaseerd op andere bronnen en andere onderzoeksmethoden, maar even fascinerend als dat van Van Winter. Net als zijn leermeesteres, paart Buitelaar klassiek vakmanschap in de oorkondenleer en analytische scherpzinnigheid aan het vermogen om zeer complexe verhoudingen glashelder en met grote overtuigingskracht uit de doeken te doen, waarbij hij gebruik van het didactische hulpmiddel om hoofdzaken erin te hameren door ze met regelmaat te herhalen niet schuwt.

Buitelaar heeft zijn onderwerp langs drie lijnen benaderd: via deelonderzoeken naar respectievelijk de oorspronkelijk militaire functies van ministerialen in het Sticht en hun rol bij de grote veenontginningen; vervolgens, in een derde deel, via een comparatieve studie van de ministerialiteit en haar betekenis in Gelre, Holland en het Sticht. De conclusies zijn duidelijk en simpel: 1 Sedert het einde van de elfde eeuw recruteerden de Utrechtse bisschoppen hun *militēs* (ridders) nog vrijwel uitsluitend uit de (onvrije) stand der ministerialen; 2 De bovenlaag van de ministerialen werd nadrukkelijk ingeschakeld bij de organisatie van ontginningen en het bestuur van nieuwe nederzettingen; 3 De ministerialiteit in het Sticht (of in dit geval exacter: het Nedersticht) evolueerde in een andere richting dan in de aangrenzende landsheerlijkheden, Gelre en Holland en kreeg een geheel eigen signatuur.

Buitelaar ziet de maatschappelijke opmars van de Stichtse ministerialen beginnen als een bijproduct van politieke en sociaal-economische ontwikkelingen in de elfde en twaalfde eeuw. Als gevolg van de investituurstrijd konden de bisschoppen niet langer worden beschouwd als exponenten van het rijksgezag die naar behoeven een beroep konden doen op de militaire middelen van regionale graven. Hun aspiraties als wereldlijke vorsten overeen steeds preciezer afgebakend en steeds vollediger bevolkt territorium impliceerden daarom uitschakeling van concurrerende grafelijke machten en inschakeling van een nieuwe militaire en bestuurlijke elite die via een andere vorm van afhankelijkheid met de bisschoppen was verbonden. Behalve dat deze hele redenering teleologische trekjes vertoont, laat zij ook enkele zaken in het vage. Buitelaar toont bijvoorbeeld wel aan hoe het Utrechtse burggraafschap (met de daaraan verbonden militaire functies) werd losgemaakt van het graafschap Utrecht en in handen gesteld van een ministeriaal, maar wat er werd van die andere belangrijke component van het grafelijke gezag, de rechtspraak, en dan met name de rechtspraak uitgeoefend in het kader van de voorgedij over bisschoppelijke immuniteiten, daarover wordt niets meegedeeld.

De ministerialen vormden niet alleen de belangrijkste basis waaruit de nieuwe militaire elite van het Sticht, de ridderschap, werd gerecruteerd. Ook bij de openlegging van de uitgestrekte veenwildernissen waren ministerialen van uiteenlopend sociaal niveau betrokken. Uiteraard kwamen al die ministerialen niet uit het niets. Buitelaar meent dat zij voordien verbonden waren aan de hoven of *curtes* waarin het uitgestrekte grondbezit van de Utrechtse kerk was georgani-